

ЗАСОБИ ВТІЛЕННЯ ІМПЛІЦИТНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В НОВИНИХ ЗАГОЛОВКАХ

У статті проаналізовано значення імпліцитної інформації у новинних заголовках, потенціал її впливу на читача. На прикладі пресупозицій та неконвенційних імплікатур розглянуто основні засоби представлення невербалізованої інформації у реченні. Визначено морфологічні (зокрема досліджено семантичне підґрунтя пресупозиційних дієслів) та синтаксичні засоби. Також звернено увагу на засоби, зумовлені порушенням принципу кооперації П. Грайса.

Ключові слова: лінгвістичний вплив, імпліцитність, пресупозиції, імплікатури, принцип кооперації.

Вступ

Дослідження того, наскільки точно мова віддзеркалює дійсність, почалися порівняно недавно: лише у 1972 р. Д. Болінджер, президент Американського лінгвістичного товариства, обґрунтував необхідність професійного лінгвістичного підходу до вивчення викривлення істини (Баранов, 1986, с. 106). З того часу питання такого впливу стало об'єктом вивчення багатьох дисциплін – теорії масової комунікації і пропаганди (Стриженко, 1982), лінгвістичної семантики (Болінджер, 1987), прагмалінгвістики (Киселева, 1978), праць міждисциплінарного характеру (Ковалевська, 2008; Николаева, 1998; Пирогова, 2001 та ін.) – й отримало різні назви: теорія маніпуляцій, теорія мовленнєвого впливу, лінгвістика впливу, мовна інтерпретація дійсності. Проте попри неусталеність у термінах і контексті вивчення цього явища, вчені визнають важливість імпліцитної інформації у висловленні, наголошують на потенціалі її використання навіть із маніпулятивною метою (праці А. Баранова, Т. Ніколаєвої та ін.)

У статті Ю. Пирогової на цю тему зазначено: «На відміну від інформації, яка міститься у повідомленні в оприявленому вигляді, імпліцитну інформацію, зазвичай, адресат не усвідомлює, вона діє в обхід аналітичних процедур обробки інформації. Тому адресат не схильний її якимось оцінювати, ставитися критично чи сумніватися у ній» (Пирогова, 2001, с. 214). Така репрезентація інформації створює ілюзію того, що інформація не нав'язана ззовні, а є власними висновками. Саме тому цей «механізм фактично може бути використаний для того, щоб “приховано

протягнути” інформацію, яку адресат не надто охоче сприйме як вихідну, дане» (Блакар, 1987, с. 111).

Зазвичай вплив імпліцитної інформації розглядають на прикладі реклами (Пирогова, 2001; Смоляна, 2012 та ін.), однак не меншими є її можливості в тексті інформаційного жанру, зокрема новинних заголовках. Попри важливість впливу через інформування, цей аспект лишається майже не дослідженим.

Метою пропонованої розвідки є визначити засоби, що наповнюють семантику речення імпліцитною інформацією, створюючи пресупозиції та неконвенційні імплікатури, на прикладі новинних заголовків.

Теоретичне підґрунтя дослідження

Оскільки теорію мовленнєвого впливу можна вважати «парасольковою дисципліною», яка використовує для досліджень знання з інших наук, то під час дослідження імпліцитної інформації теоретичним підґрунтям стають здебільшого праці з логіки й семантики (П. Грайса, І. Кобозевої, О. Падучевої), а також прагматики (Ф. Бацевич).

Як стверджує В. Звєгінцев, зміст речення охоплює два рівні. Один із них належить мовним одиницям, що входять до складу речення, тобто являє собою вербалізовану інформацію. Інший рівень виходить за межі висловлювання, становить умови його правильного розуміння (Звєгінцев, 1976, с. 250). Окрім того, з усвідомленням можливості впливу одного речення з іншого, поняття змісту, або «семантичного представлення» речення набуває глибшого

потрагування. Підхід І. Беллерт, що наводить І. Кобозева, суть якого – визначати «семантичне представлення» речення через суму наслідків, що можуть із нього випливати, засвідчує потенціал невербалізованої інформації для формування семантики речення (Кобозева, 2000, с. 213).

Закладення імпліцитної інформації в текст означає можливість її вилучення завдяки різним когнітивним операціям. Хоч вони тривалий час є об'єктом дослідження як українських, так й іноземних дослідників, досі складно чітко розмежувати такі терміни, як пресупозиція, імплікація, інференція та імплікатура. Наприклад, на думку деяких вчених, семантичним різновидом конвенційних імплікатур є пресупозиції (Маслюк, 2014, с. 68). Проте панівним у мовознавстві є диференціація імплікатур і пресупозицій (Ф. Бацевич, О. Падучева).

Щоб уникнути термінологічної неоднозначності, у нашому дослідженні розмежовуватимемо зумовлену й не зумовлену конвенційним значенням імпліцитну інформацію. Класичним прикладом **конвенційно зумовленої** інформації є пресупозиції, оскільки це «імпліцитний компонент смислу повідомлення (висловлювання, мовленнєвого акту), який має бути істинним, щоб повідомлення (висловлення, мовленнєвий акт) загалом не сприймалось як семантично аномальне або недоречне в певному контексті» (Бацевич, 2011, с. 103). Саме тому зазвичай (але не завжди) пресупозицію визначають як інформацію, яка залишається істинною у разі заперечення висловлювання. У широкому значенні пресупозиція – це спільний фонд знань, який необхідний, щоб співрозмовники розуміли одне одного (Бацевич, 2011, с. 102). Проте, як наголошує Т. Ніколаєва, з метою впливу інформацію навмисне можуть подавати як пресупозицію задля підсилення авторитету власної думки. Оскільки, апелюючи до адресата, мовець ставить його в ситуацію, коли той «не наважується оскаржувати повідомлюване, уже ніби відоме всім, крім нього» (Николаєва, 1998, с. 158).

Неконвенційна імпліцитна інформація для оприявлення потребує застосування принципу кооперації та інших законів комунікації. У нашій студії до неї зараховуємо неконвенційні імплікатури за П. Грайсом. Зокрема, вчений пише, що така імплікатура виникає внаслідок порушення принципу кооперації, але слухач розуміє, що це було здійснено з певною метою, оскільки в нього немає підстав, щоб підозрювати мовця в брехні або ухилянні від відповіді. Відповідно, під час аналізу, навіщо принцип було порушено,

стає зрозумілою імпліцитна інформація (Грайс, 1985). П. Грайс наводить такий приклад: суб'єкт А пише рекомендацію учню Х, який претендує на місце на кафедрі філософії: «Люб'язний пане, Х чудово володіє англійською мовою, регулярно відвідував семінари. Щиро Ваш...». П. Грайс тлумачить цей приклад таким чином. А не ухиляється від відповіді й не намагається обдурити, тому що, погодившись дати рекомендацію, він дав зрозуміти, що не проти співпраці. Також оскільки він добре знає свого учня й чудово розуміє, що в характеристиці потрібно якнайретельніше описати уміння, і не здійснює цього, то, напевно, – можна дійти висновку, – він здійснює це з метою показати, що учень Х мало що тямить у філософії (Грайс, 1985).

Методи та матеріал дослідження

На матеріалі заголовків новин щодо 60 подій (понад 300 речень), використовуючи описовий, зіставний методи, метод трансформаційного, компонентного, прагматичного аналізу, було досліджено, як саме імпліцитна інформація впливає на зміст новини, як корелюють між собою експліцитна та імпліцитна інформація, які одиниці можна вважати пресупозитивно маркованими та як кількість інформації впливає на віддзеркалення ситуації дійсності.

Конвенційна та неконвенційна імпліцитна інформація у новинних заголовках

Пресупозиції

О. Падучева звертає увагу на те, що «кожна пресупозиція породжується якимсь елементом речення, тобто входить в опис його значення» (Падучева, 1985, с. 69). Мовознавці неодноразово зверталися до теми пресупозицій, водночас засоби їх втілення малодосліджені. Здебільшого у працях згадують фактивні предикати, наприклад, *знати, пам'ятати, забути* (Кобозева, 2000; Падучева, 1985), підрядна частина, приєднана після них, стає пресупозитивною; частки (Николаєва, 1998, с. 158). Пресупозиція також може бути закладена в обставинах, підрядній частині складного речення (Николаєва, 1998, с. 157–158).

Окрім того, Т. Ковалевська, покликаючись на Д. Гріндера та Р. Бендлера, наводить такі показники пресупозицій: «відносні підрядні» (підрядні частини, введені сполучними словами *хто, який*), підрядні часу (вказують на важливий для мовця момент), підрядні означальні, пояснювальні; «складні прикметники» (*новий, старий,*

теперішній), порядкові прикметники, компаративи, супрасегментні характеристики (Ковалевська, 2008, с. 171–172).

Тож цілком обґрунтовано, на думку І. Кобозевої, застосовувати терміни *пресупозиція слів, синтаксичних конструкцій, просодичних показників* (Кобозева, 2000, с. 216). Спробуємо визначити, якими засобами в новинних заголовках представлено пресупозиції. Зосередимося не на всіх пресупозиціях, закладених у тексті, а тих, що мають потенціал впливу через інформування.

Втілення пресупозицій засобами морфологічного рівня

Фактивні дієслова. Уперше на фактивні дієслова звернули увагу брати Поль і Кароль Кіпарські (Мудрак, 2010, с. 160). Як зазначає Я. Мудрак, ці вчені під час аналізу семантичної природи дієслова виявили, що є дієслова, у яких закладена пресупозиція істинності пропозитивного додатка (Мудрак, 2010, с. 160).

Як видається, це стосується не тільки додатків, що уведені підрядною частиною, а й пропозицій, які сконденсовані, наприклад, у віддієслівному іменнику в реченнях на зразок: *Голова Пентагону оцінив вплив летальної зброї на ситуацію в Україні* (www.unn.com.ua, 30.12.2017) – ‘вплив летальної зброї буде’; *Путін вперше зізнався в анексії Криму* (fakty.com.ua, 18.12.2018) – ‘Крим був анексований’. Такі речення доволі просто трансформувати у складнопідрядні, наприклад, *Путін вперше зізнався, що анексував Крим*. Вплив такого речення відчутний, якщо порівняти зі ще одним реченням, референтом якого є та сама ситуація: *Путін вперше назвав анексією «приєднання» Криму до Росії* (today.ua, 18.12.2018), яке не містить пресупозиції істинності.

Інші властивості дієслова, що спричиняють появу пресупозицій. Речення *Путін вперше зізнався в анексії Криму* (fakty.com.ua, 18.12.2018) засвідчує й те, що потенціал дієслів для створення пресупозицій не залежить лише від фактивності/нефактивності. У наведеній новині, окрім істинності твердження про анексію, є ще й пресупозиція ‘до цього Путін не визнавав (або не говорив, якщо розкласти на ще більш елементарні складники дієслово), що анексував Крим’. Цю пресупозицію, на нашу думку, актуалізує не так прислівник *уперше*, як дієслово *зізнався*, оскільки *вперше* тут є семантичним повтором (*зізнатися* передбачає те, що якусь інформацію до цього не повідомляли). Таку саму

функцію виконує дієслово в реченні *Суд відмовив колишньому меру Полтави у поновленні на посаді* (www.unian.ua, 23.12.2018). У ньому можна помітити пресупозицію ‘колишній мер Полтави прагнув поновитися на посаді’.

Видається, що виникнення цих пресупозицій тісно пов’язане з семантикою дієслова, а точніше з семантичною валентністю й семантичними актантами. Для пояснення згаданих явищ І. Кобозева наводить приклад, взятий з праці І. Мельчука «Досвід теорії лінгвістичних моделей “Смисл-Текст”», – аналіз дієслова *карати*. Його підґрунтя – розгляд ситуації, яке позначає це слово. Тобто, що суб’єкт *B* здійснив неправильний вчинок *C*, а інший суб’єкт *A* завдає *B* певного зла *D*, з метою змусити самого *B* (або подібних йому суб’єктів) виправитися й надалі не здійснювати таких вчинків *C* (Кобозева, 2000, с. 140).

На схожу думку натрапляємо в праці О. Падучевої, однак у неї помічено результат, але немає терміна на позначення причини цього явища, тож вона використовує «значеннєві компоненти»: «Значення слова, зазвичай, складається з кількох значеннєвих компонентів. При цьому одні компоненти значення мають ніби логічний акцент, а інші виражають умови, за яких ці головні (асертивні) компоненти взагалі мають сенс. Заперечуючи речення з семантично розкладним словом (вжитим предикативно), заперечують не всі компоненти його значення, а лише головні; імпліцитні компоненти входять у склад заперечного речення так само, як вони входили у склад стверджувального. Отже, імпліцитні компоненти значення слова є презупціями» (Падучева, 1985, с. 72).

На прикладі з реченням про зізнання в анексії, це реалізовано в такий спосіб: суб’єкт *A* може *зізнатися* в чомусь, якщо він здійснив вчинок *B*, але до певного часу не стверджував, що саме він здійснив *B*. Завдяки цій семантиці з’являється пресупозиція ‘до цього Путін не говорив, що анексував Крим’. Подібним чином, *відмовити* означає, що існує суб’єкт *A*, хто звернувся з наміром зробити *C*, а особа *B* дає йому відповідь про небажаність / неможливість здійснення *C* (СУМ, Т. 1, 1970, с. 608) (тут і в більшості наступних випадків дефініцію дієслова було взято з СУМ).

У такий спосіб підбір дієслова може забезпечити різне представлення тієї самої ситуації, напр.: 1) *Путін заявив про готовність повернути Україні десятки кораблів і бойових літаків з Криму* (racurs.ua, 11.01.2018); 2) *Президент РФ*

заявив про готовність **передати** Україні військові кораблі і авіатехніку з Криму (zaxid.net, 11.01.2018); 3) **Путін запропонував українським військовим забрати** кораблі з Криму (tsn.ua, 11.01.2018).

Перша новина містить дієслово *повернути*, яке можна розкласти так: суб'єкт *В* забирає (своє) *С*, яке було втрачене, віддане чи відняте, особою *А*. Тож, як наслідок, у цьому реченні маємо пресупозицію, що 'десятки кораблів і бойових літаків у Криму – українські'. Натомість *передати* має інше тлумачення: особа *А* віддає *С*, що було в її володінні певний час або своє. Тож пресупозиції, що кораблі українські, тут немає. І здається, що факт передання кораблів є послугою. Або ж, якщо піднятися на вищий рівень, наприклад, прагматичної категорії точки зору (за Ф. Бацевичем), то можна стверджувати, що було обрано російський погляд на цю ситуацію.

Наголосимо окремо, що в цьому та інших випадках не йдеться про підозри чи звинувачення журналістів. Ясна річ, що прагматична пресупозиція, яка наявна в читачів, що кораблі українські, усуває усі питання, які можуть виникнути. Ідеться радше про механізм того, як корелюють між собою повідомлення і зміст цієї новини (за Г. Почепцовим, зміст є мовною категорією, а повідомлення – мовленнєвою, наприклад, *Дме і Закрийте вікно* відповідно (Почепцов, 1987, с. 14)). У третьому реченні дієслово *забрати* означає, що суб'єкт *В* бере *С* собі. Таке тлумачення лише частково віддзеркалює ситуацію, що склалася. Тож дієслово *повернути* є маркованим, а *передати*, *забрати* є пресупозитивно немаркованими.

Підсумовуючи, якщо знайти спільне, що наявне в дієсловах *зізнатися*, *відмовити*, *повернути* (низку можна доповнити дієсловами *продовжувати*, *погодився*, *відпустити*, *залишитися*, *відновити*, *потеплішати* тощо, які так само трапляються в новинах), то ним виявиться перфектність цих дієслів. Тобто вони містять вказівку одразу на кілька дій, які відбувалися одна за одною, і саме ці інші дії стануть підґрунтям для пресупозиції (оскільки їх матимуть на увазі, але не будуть вербалізувати). Саме їх *О*. Падучева і називає імпліцитними компонентами значення слова, презумпціями. Отже, на пресупозитивність дієслів впливає не тільки їхня фактивність чи нефактивність, а й кількість дій, що закладені в їхньому тлумаченні й лишаються імпліцитними.

Прикметники. Пресупозитивний потенціал прикметників є наслідком їхньої категорійної семантики – вираження ознаки предмета. Прикметник актуалізує якусь рису, яка міститься в понятті про певний предмет, явище, й звертає увагу на неї. Зазвичай така характеристика не має пресупозитивного навантаження, оскільки уточнює номінацію, наприклад, у реченні **Столичні заклади освіти відновлять роботу з 5 березня** (www.unn.com.ua, 03.03.2018). Прикметник тут звужує екстенціонал, тобто обсяг поняття *заклади освіти*. Хоча й тут є кілька інференцій-припущень: 'нестоличні заклади працюють у звичайному режимі' або 'нестоличні заклади відновлять роботу пізніше'.

Трапляються випадки, коли, звужуючи значення, речення набуває ще й інших відтінків: **Трастові фонди НАТО отримали додаткові кошти для допомоги Україні** (www.pravda.com.ua, 19.12.2018) (пор. **Трастові фонди НАТО отримали кошти для допомоги Україні** (zik.ua, 19.12.2018)). *Додаткові* не тільки уточнює *гроші*, а й містить у своїй семантиці поняття «щось понад норму» (у СУМ *додатковий* пояснено через *додаток до чогось* (СУМ, Т. 2, 1971, с. 343), тож було взято дефініцію англійського відповідника – *additional* – із кембриджського словника, що точніше передає значення). Тобто прикметник *додаткові* актуалізує два типи коштів: ті, які «як норму» надають трастовим фондам; ті, які були надані трастовим фондам понаднормово. Оскільки перший компонент значення лишається невербалізованим, то це створює підґрунтя для пресупозиції. Ще один приклад пресупозиції ('до цього були й інші раунди переговорів'), створеної прикметником: **10 січня буде новий раунд переговорів щодо обміну полоненими**, – *Порошенко* (main.in.ua, 30.12.2017).

Пресупозиція також може бути створена поєднанням прикметника з дієсловом чи віддієслівним іменником, напр.: **Відновлення нормальних відносин з Росією неможливе до врегулювання ситуації в Україні**, – *Держдеп США* (vgolos.com.ua, 28.12.2017). Без прикметника пресупозицією було б, що 'відносини з Росією зупинені', а прикметник уточнює, що лише 'нормальні відносини було перервано', а отже 'нині відносини з Росією ненормальні'. Схожим чином пресупозиція створена в цьому випадку: **Робота навчальних закладів у звичайному режимі відновиться із 5 березня**, – *Міносвіти* (ua.censor.net.ua, 03.03.2018). Без прикметника пресупозицією було б, що робота освітніх закладів взагалі

припинилася, натомість прикметник уточнює і спричиняє пресупозицію, що 'освітні заклади нині працюють в особливому режимі'. Тож так само, як і з дієсловами, коли ознака прикметника тлумачиться через іншу ознаку або дію, це спричиняє появу пресупозиційного потенціалу.

Порядкові прикметники. Особливість цього типу прикметників полягає у тому, що їхнє значення майже завжди відносно, тобто тісно пов'язане з іншими порядковими прикметниками. Ці зв'язки лишаються імпліцитними, але їх можна легко реконструювати, напр.: *День виборів: на Київщині зафіксоване перше порушення* (www.unn.com.ua, 23.12.2018) (пор. *На виборах ОТГ у Київській області зафіксоване порушення виборчого процесу – поліція* (www.radiosvoboda.org, 23.12.2018)). Використання порядкового прикметника спричиняє висновок про те, що буде і друге.

Прислівники. Завдяки категорійній семантиці прислівники створюють імплікації, що тісно пов'язані з присудком. Зокрема, пресупозиція 'активи Януковича вже заморожували раніше' впливає зі значення прислівника «додатково до того самого»: *Активи Януковича у Швейцарії заморозили ще на рік, – посольство* (aspi.com.ua, 20.12.2018) (пор. *Швейцарія заморозила активи Януковича – яка сума та на скільки* (fakty.com.ua, 20.12.2018)). Те саме з синонімом цього прислівника знову, як у реченні *Песков знову заперечив участь Росії в гібридній агресії на Донбасі* (zik.ua, 12.01.2018). Значення «ще раз» вказує на те, що Песков до цього заперечував участь Росії в гібридній агресії на Донбасі принаймні один раз.

Часом вживання прислівника може бути особливого впливу: *У Меркель поки не хочуть говорити про поетапне скасування санкцій проти РФ* (www.euointegration.com.ua, 12.01.2018). Цей випадок перебуває на межі конвенційних і неконвенційних імплікатур. Додаткова інформація, яку вводить прислівник, спонукає до прочитання імпліцитної інформації 'пізніше в Меркель можуть говорити про поетапне скасування санкцій проти РФ', тож новина завдяки прислівнику стає натяком.

Частки. Специфіка пресупозиції, втіленої частками, полягає у тому, що слова цього класу впливають не лексичним значенням, а встановленням зв'язків між компонентами, які мають лексичне значення, напр.: *Правоохоронці виставили кордон між будівлею Кабміну та парламенту, не пускають навіть журналістів* (www.unian.ua, 03.03.2018). Частка *навіть* використо-

вують, щоб «показати, що щось є дивовижним, незвичним, неочікуваним, екстремальним» (Cambridge Dictionary) (визначення з кембриджського словника, оскільки тлумачення СУМ «уживається для виділення і підсилення значення того слова або словосполучення, якого стосується» (СУМ, Т. 5, 1974, с. 35) не зовсім повно, на нашу думку, передає зміст). У такий спосіб отримуємо пресупозицію 'журналістів зазвичай всюди пускають'. Ще один приклад: *Британія підтримуватиме Україну і після Brexit* (www.dero.ua, 28.12.17). Частка *і* вказує на те, що Британія підтримувала Україну до Brexit.

Втілення пресупозицій засобами синтаксичного рівня

Синтаксичні засоби втілення пресупозицій є найбільш ефективними щодо впливу на реципієнта. Якщо певне слово, що є морфологічним засобом, можна поставити під сумнів, то структура усього речення чи позиція певних мовних одиниць значно рідше привертає до себе увагу, а отже, і критично осмислюється.

Обставина. *Трампи на рік продовжив санкції проти РФ через війну в Україні* (hromadske.ua, 03.03.2018); *Прем'єр Польщі: Варшава знижує напругу на сході ЄС, приймаючи українських біженців* (www.5.ua, 02.01.2018), *Завершується розслідування щодо міністра Омеляна через незаконне збагачення* (aspi.com.ua, 05.01.2019). Поява пресупозицій істинності цих пропозицій з'являється завдяки тому, що вони поставлені не в ядро речення. Тому в разі заперечення зберігаються і сприймаються як істинні. І якщо обставина першого речення справді вказує на реальні дії, то у другому й третьому випадках (Омеляна тільки підозрювали в незаконному збагаченні, це не є доведеним фактом) пресупозиція є неправдивою, хоч через такий спосіб подання інформації видається за істинну. Саме цей прийом Д. Болінджер називає «синтаксичним островом» (Болінджер, 1987).

Непряме питання. Схожий на попередній прийом застосовано в реченнях на зразок: *Законопроект про нацбезпеку: що не так із документом* (www.facenews.ua, 02.03.2018); *Хто з народних депутатів найбільше «прогулював» у грудні – статистика від КВУ* (www.5.ua, 26.12.2017). За такого подання інформації факти неправильності документа, прогулювання засідань не ставлять під сумнів, оскільки тоді б ці питання були б нелогічними. Інколи це стає маніпулятивним прийомом: *Як Brexit вплине на стосунки України та Великобританії: відповідь міністра* (24tv.ua,

28.12.2017) – передбачає, що Brexit матиме вплив; пор. *Brexit не вплине на підтримку Великою Британією України* (www.pravda.com.ua, 28.12.2017).

Означальні підрядні частини. Принцип, наведений Т. Ковалевською, що подана в підрядній означальній частині інформація сприймається як істинна й акцентує увагу читача на тому, що важливо для автора (Ковалевська, 2008, с. 171–172), реалізується у новинних заголовках на кшталт: *Румунія, яка головуватиме в ЄС наступного року, підтримає посилення санкцій проти Росії* (tva.ua, 23.12.2018). У такий спосіб автор наголошує, що йдеться про можливу підтримку не тільки Румунії, а загалом ЄС. Інколи підрядна частина може модифікуватися у поверхневій структурі, але суть і функція такі самі: *Італія на чолі ОБСЄ допомагатиме Україні у вирішенні кризи* (www.pcsu.gov.ua, 03.01.2018) – тільки в цьому випадку йдеться про підтримку ОБСЄ більш експліцитно.

Неконвенційні імплікатури

Під час аналізу новинних заголовків було виявлено, що здебільшого використовують імплікатури, утворені внаслідок порушення максим якості та кількості.

Імплікатури, зумовлені порушенням максими якості. Ця максима охоплює два постулати: не кажи того, що вважаєш неправдивим; не кажи того, на що в тебе немає достатньо підстав (Грайс, 1985). Серед імплікатур, зумовлених порушенням цієї максими, є *метафорична імплікатура* – «це функціонування нового смислу, відмінного від буквального, що зумовлюється навмисним порушенням постулату якості принципу кооперації, імпліцитне значення якого ми маємо проінтерпретувати за допомогою розумових операцій мислення» (Маслюк, 2014, с. 69), напр.: *Гройсман обіцяє у 2019 році підвищення пенсії тим, хто працював за «трудодні»* (www.ukrinform.ua, 12.01.2018). Йдеться про тих, які мають великий стаж, але маленьку зарплатню.

Іронія. У новинних заголовках така імплікатура трапляється рідко, оскільки однією з ознак інформаційного жанру є об'єктивність. Однак іронічне висловлення є ефективним засобом привернення уваги, й тому часом на нього можна натрапити у подвійних заголовках (які віддзеркалюють тенденцію до інформаційності й привернення уваги водночас), напр.: *Миттсве перетворення на «хорошу людину»: Шуфрич*

пожертвував на потреби української армії 17 грн (patrioty.org.ua, 24.12.2018); *«Диво, різдвяне!»: Нестор Шуфрич зробив пожертву на допомогу армії* (ck.ukraines.news, 24.12.2018). Сутність цієї імплікатури в тому, що й автор, і читачі розуміють, що висловлення є неправдивим – жодного перетворення чи дива не відбулося, водночас вони знають, що автор не має на меті їх обдурити, а отже, це висловлення є іронічним.

На прикладі цієї новини можна виокремити й інші засоби створення іронії – невідповідності семантики компонентів (частково можна говорити й про порушення максими способу, яка полягає в уникненні неоднозначності, незрозумілості (Грайс, 1985)), напр.: *Нестор Шуфрич пожертвував на допомогу армії аж 17 гривень* (24tv.ua, 24.12.2018). Значення частки *аж*, що передає посилення чогось, спрямоване на значення *17 гривень* (що, як розуміє і автор, і мовець, є незначною сумою), спричиняє нелогічність висловлення, яка стає виправданою, коли читач трактує висловлення як іронічне.

Імплікатури, зумовлені порушенням максими кількості. Ця максима також охоплює два постулати: висловлення має містити не менше і не більше інформації, ніж потрібно для мети розмови (Грайс, 1985).

Надання меншої кількості інформації, ніж потрібно. Прикладу, на зразок того, що наведений у статті П. Грайса (уже згаданий випадок із рекомендацією учневі), у новинах не було знайдено. Але частотним є інший, модифікований спосіб використання цієї імплікатури. Трансформація пов'язана з тим, що підґрунтям формувань імплікатур П. Грайса було прагнення співрозмовників досягти ефективної комунікації (Грайс, 1985). А в новинних заголовках важливим є прагматичний ефект – не просто поінформувати читача, а й спонукати його перейти на сайт, прочитати новину повністю. Тому інформаційність зменшується, створюючи інтригу, коли на формальному рівні ніби надано необхідну кількість інформації, проте на семантичному відчутно бракує відомостей. Це спричинено властивостями лексичних компонентів, які заповнюють синтаксичні позиції. Зокрема, вживання слів із широким екстенсіоналом, напр.: *Порошенко назвав дату нового раунду перемовин про звільнення заручників з ОРДЛО* (www.pravda.com.ua, 30.12.2017) (замість *12 січня*), або дієслів мовлення з підрядною частиною у функції об'єкта, напр.: *У Яценюка розказали, за скільки він продав*

свою частку в «Еспресо» (www.pravda.com.ua, 31.12.2017).

Тавтологія. Прикладом такої імплікатури є речення *Речник Кремля знову заперечив участь Росії в подіях на українському Донбасі* (www.radiosvoboda.org, 12.01.2018). Оскільки Донбас за визначенням є українським, такий повтор може сприйматися як натяк, що існує неукраїнський Донбас. Хоч автор, імовірно, не мав це на увазі, але так можна трактувати це висловлення. Це буде загальна, U-імплікатура, тобто та, що не обов'язково закладена мовцем, але може бути введена реципієнтом (Маслюк, 2014, с. 68).

Ще одним різновидом порушення правила кількості – не давати більше інформації, ніж потрібно, – є уведення додаткової інформації. Хоч у новинах складно точно кваліфікувати, яка саме інформація не стосується справи, однак наведемо кілька прикладів, коли про додатковість можна говорити, враховуючи наслідки появи цих компонентів, напр.: *Кабмін звільнив шпигуна-перекладача Гройсмана до рішення суду* (tsn.ua, 02.01.2018). Додаткова інформація підважує сказане до цього; може бути підставою для трактування такого речення як натяку, що звільнення є незаконним. Так само натяк може бути помічений у новині *Жеваго став новим власником авіаківського телеканалу «ЕСПРЕСО»* (economistua.com, 30.12.2017).

Окрім того, додатковість інформації спричинена її релевантністю для певної аудиторії. Наведемо кілька заголовків із різних інформаційних ресурсів щодо тієї самої ситуації: *Без заступників: Карп і Прокопів йдуть від міністра Насалика* (westnews.com.ua, 02.03.18); *Франківчанка Галина Карп йде з посади заступниці міністра енергетики* (kurs.if.ua, 02.03.2018); *Заступниця міністра енергетики з Прикарпаття йде у відставку* (www.blitz.if.ua, 02.03.2018); *Прикарпатська чиновниця полишає високу посаду в уряді – ЗМІ* (pravda.if.ua, 02.03.2018). У трьох останніх заголовках принцип кооперації насправді не порушується для цільової аудиторії, оскільки ресурси є іва-

но-франківськими, тож для їхніх читачів ця інформація є релевантною. Особливу увагу привертає той факт, що є новини, де особа описана тільки через її належність до певної територіальної спільноти. Тож імпліцитно ідеться навіть не про те, що Галина Карп полишила свою посаду, а про те, що представники Івано-Франківська були в уряді й пішли, щось на зразок «наші у владі».

Висновки

Хоч інформаційний стиль передбачає об'єктивність і експліцитність для максимально точного передання відомостей про події, новинні заголовки містять й імпліцитну інформацію, зокрема пресупозиції та неконвенційні імплікатури. Особливість цього типу інформації полягає в тому, що вона сприймається як самостійний висновок, а отже, здебільшого й не піддається критичній оцінці.

Засобами творення імпліцитної інформації, тобто пресупозитивними мовними одиницями, є: фактивні дієслова й дієслова, тлумачення яких відбувається через інші дії, прикметники (зокрема й порядкові), прислівники та частки. На синтаксичному рівні пресупозиції можуть творитися представленням інформації у вигляді непрямого питання, пропозиції, згорнутої до обставини, а також означальної підрядної частини. У неконвенційних імплікатурах використовують такі засоби: метафору, іронію, тавтологію, надання надлишкової інформації, що не пов'язана зі змістом новини.

Виявлення механізмів дії імпліцитної інформації у реченні та потенціалу мовних одиниць і конструкцій дає змогу більш усвідомлено сприймати інформацію, зокрема ставити під сумнів не тільки основну пропозицію у ядрі висловлення, а й ті висновки, які на основі певної новини здійснює сам читач.

Перспективи цього дослідження вбачаємо в подальшому аналізі семантичної природи засобів творення імпліцитної інформації, а також у детальнішій їх класифікації.

Список використаної літератури

- Баранов А. Н. Языковые механизмы вариативной интерпретации действительности как средство воздействия на сознание / А. Н. Баранов, П. Б. Паршин // Роль языка в средствах массовой коммуникации. – Москва : ИНИОН, 1986. – С. 100–143.
- Баранов А. Н. Что нас убеждает? Речевое воздействие и общественное сознание / А. Н. Баранов. – Москва : Знание, 1990. – 63 с.
- Бациевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної прагматики / Ф. С. Бациевич. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2011. – 304 с.
- Блакар Р. М. Язык как инструмент социальной власти (теоретико-эмпирические исследования языка и его использования в социальном контексте) / Р. М. Блакар // Язык и моделирование социального взаимодействия. – Москва : Прогресс, 1987. – С. 88–125.

- Болинджер Д. Истина – проблема лингвистическая / Д. Болинджер // Язык и моделирование социального взаимодействия. – Москва : Прогресс, 1987. – С. 23–43.
- Грайс П. Логика и речевое общение / П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 16. Лингвистическая прагматика. – Москва : Прогресс, 1985. – С. 217–235.
- Звегинцев В. А. Предложение и его отношение к языку и речи / В. А. Звегинцев. – Москва : Издательство Московского университета, 1976. – 307 с.
- Киселева Л. А. Вопросы теории речевого воздействия / Л. А. Киселева. – Ленинград : ЛГУ, 1978. – 160 с.
- Кобозева И. М. Лингвистическая семантика / И. М. Кобозева. – Москва : Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.
- Ковалевська Т. Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування / Т. Ю. Ковалевська. – Одеса : Астропринт, 2008. – 344 с.
- Маслюк М. Г. Внокремлення типів імплікатур в українській та англійській мовах / М. Г. Маслюк // Science and Education a New Dimension. Philology: [journal by the support of Society for Cultural and Scientific Progress of Central and Eastern Europe] / [editor-in-chief Dr. Xénia Vámos]. – Budapest, 2014. – Vol. II (7), Issue 34. – P. 67–70.
- Мудрак Я. В. Семантика речень із фактивними предикатами знання / Я. В. Мудрак // Studia Linguistica. – Вып. 4. – 2010. – С. 160–166.
- Николаева Т. М. «Лингвистическая демагогия» / Т. М. Николаева // Прагматика и проблемы интенциональности : сб. науч. трудов проблемной группы «Логический анализ языка». – Москва, 1998. – С. 154–165.
- Падучева Е. В. Высказывание и его соотносительность с действительностью / Е. В. Падучева. – Москва : Наука, 1985. – 272 с.
- Пирогова Ю. К. ИмPLICITная информация как средство коммуникативного воздействия / Ю. К. Пирогова // Проблемы прикладной лингвистики. – Москва, 2001. – С. 209–227.
- Почепцов Г. Г. Коммуникативные аспекты семантики / Г. Г. Почепцов. – Киев : Вища школа, 1987. – 131 с.
- Словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua> (дата звернення 15.12.2018). – Назва з екрана.
- Смоляна А. Л. Семантико-прагматичні компоненти рекламного дискурсу (на матеріалі рекламних текстів англомовних книг) / А. Л. Смоляна // Мова і культура. – 2012. – Вып. 15. – Т. 5. – С. 230–236.
- Стриженко А. А. Роль и средства социально ориентированного общения в буржуазной пропаганде / А. А. Стриженко. – Барнаул : Изд-во Алтайск. ун-та, 1982. – 102 с.
- Cambridge Dictionary [Electronic resource]. – Mode of access: <https://dictionary.cambridge.org> (date of request 15.01.2019). – Title from the screen.

Mariia Chadiuk

MEANS OF IMPLICIT INFORMATION IMPLEMENTATION IN NEWS HEADLINES

Background. *To understand the semantics of the sentence not only verbalized meanings are important, but also implicit ones. This information is not perceived critically by the recipients. After reaching certain conclusions, they consider them as their own and, therefore, true, that can be used for manipulation. Despite the importance of influencing through informing, this aspect remains unexplored.*

The purpose of the study is to identify the means in news headlines that fill the semantics of sentences with implicit information, creating presuppositions and nonconventional implicatures.

Methods: *descriptive, comparative, method of transformation; component, pragmatic analysis.*

Results. *Among the means with presupposition potential are morphological and syntactic ones. Among the morphological – the factual, perfect verbs (their definition contains several actions which are not verbalized, but are conditions for the implementation of the main one). The potential of adjectives is in explanation of the feature through other features-conditions. In ordinal adjectives, the presupposition is created due to the correlation with the position on the scale according to the order. Adverbs often make presuppositions for a predicate, and particles – by establishing a relation. At the syntactic level, there is a curtailment of the proposition to the circumstance or the attributive subordinate clause, which transfer it to the periphery of the sentence; submission of information in the form of an indirect question (requested information is presented as a fact). Nonconventional implicatures are caused by violations of the cooperative principle maxims, creating indirect speech acts – hints, ironic statements, etc.*

Discussion. *Implicit information in the sentence can be implemented through morphological, syntactic means; as well as the amount of information provided. The prospects of the study are seen in the further analysis of the means semantic nature which create implicit information and in more detailed classification.*

Keywords: *linguistic influence, implicitness, presupposition, nonconventional implicatures, cooperative principle.*

Матеріал надійшов 15.11.2018